

Laczkó Tibor

**Aspects of Hungarian Syntax
from a Lexicalist Perspective**

(A magyar mondatan sajátosságai
lexikalista szemszögből)

Akadémiai doktori értekezés tézisei

(Rövid összefoglaló)

**Debrecen
2016**

1. A kitűzött kutatási feladat

Az értekezés alapjául szolgáló kutatás legfőbb célja a véges igét tartalmazó egyszerű magyar mondatok ige előtti tartományának vizsgálata. E vizsgálat elméleti kerete az LFG (*Lexical-Functional Grammar* ‘Lexikai-Funkcionális Grammatika’), egy alternatív (nemtranszformációs) generatív nyelvészeti modell. Ebben az elméleti keretben ez az első rendszerszerű, átfogó és számos területen részleteiben is kidolgozott elemzése a releváns jelenségeknek, szemben a generatív nyelvészet chomskyánus fősodrában eddig született és folyamatosan születő elemzések tekintélyes számával. A kutatás egyik meghatározó vonulata az elemzések számítógépes implementálhatóságának a beható vizsgálata, amely kettős célt szolgál. Az implementálhatóság bizonyítása egyrészt az elméleti elemzés tarthatóságát, plauzibilitását támasztja alá, ezáltal további igazolását nyújtva az LFG alkalmazhatóságának az adott jelenségtípusok leírására, másrészt az implementáció részletei számottevő mértékben hozzájárulhatnak annak a nemzetközi LFG-alapú implementációs kutatási együttműködésnek a fejlődéséhez, amelyben a kutatócsoportommal én is részt veszek.

A kutatás során az alábbi elméletfüggetlen és széles körben elfogadott szórendi általánosításokból indulok ki.

1. A magyar mondat alapvetően topik(“logikai alany”)–predikátum osztatú (bár természetesen vannak topikot nem tartalmazó mondatok is). A topik mezőben a közönséges és a kontrasztív topikok mellett mondathatározók is előfordulhatnak, és ezeknek az elemeknek a sorrendje tetszőleges ebben a mezőben.
2. A predikátum tartomány élén a kvantor mező található (amelyen belül három jól elkülöníthető almező helyezkedik el).
3. A kvantor mező és az ige között vagy egy fókuszált összetevő vagy egy igemódosító jelenhet meg választhatóan. Az igemódosítók csoportja kategoriálisan rendkívül heterogén.
4. A fókusz és az igemódosító viszonyának a kezelésére a különböző elméleteken belül is kétféle megoldás létezik. Az egyik úgy ad számot a két elem ige előtti komplementaritásáról, hogy egyazon szintaktikai pozícióba teszi őket, l. (C)-t az 1. ábrán. A másik két külön szintaktikai pozíciót tesz fel számukra, és bizonyos elvek segítségével ragadja meg az ige előtti egymást kizáró előfordulásukat, l. (Ca)-t és (Cb)-t az 1. ábrán.
5. Az ige mögötti tartományban az összetevők alapvetően tetszőleges sorrendben fordulhatnak elő (bár bizonyos erőteljes preferenciák határozottan kimutathatók az összetevők “súlyának” megfelelően).

A fenti általánosításokat szemlélteti az alábbi ábra.

TOPIK	PREDIKÁTUM				
(A) (kontrasztív) topik, mondathatározó	(B) kvantor	(C) fókusz/igemódosító		(D) ige	(E) ige mögötti tartomány
		(Ca) fókusz	(Cb) igemódosító		

1. ábra: Magyar mondattagolás

A következő két mondat az ábrán bemutatott összetevőtípusok mindegyikét példázza.

(1)	<i>János</i>	<i>szerencsére</i>	<i>minden könyvet</i>	<i>oda</i>	<i>adott</i>	<i>a könyvtárban Marinak.</i>
	(A)	(A)	(B)	(Cb)	(D)	(E)
	topik	m.határozó	kvantor	i.módosító	ige	ige mögötti tartomány

(2)	<i>Szerencsére</i>	<i>János</i>	<i>minden könyvet</i>	<i>MARINAK</i>	<i>adott</i>	<i>oda a könyvtárban.</i>
	(A)	(A)	(B)	(Cb)	(D)	(E)
	m.határozó	topik	kvantor	fókusz	ige	ige mögötti tartomány

Az általam választott elméleti keretben a releváns magyar nyelvi jelenségek adekvát elemzésének céljából az alábbi alapvető kiinduló kérdéseket fogalmazom meg.

- A) Milyen általános szerkezeti ábrázolást érdemes alkalmazni elméleti és implementációs szempontból?
- B) Az alkalmazott szerkezeti megközelítés kulcsfontosságú csomópontjait milyen kategoriális címkékkel célszerű ellátni?
- C) Az igemódosítók és a fókuszált összetevők ige előtti komplementaritásáról az 1. ábrán szemléltetett C vagy Ca & Cb módon gondoskodjunk-e?
- D) Milyen LFG-stílusú funkcionális annotációkra van szükség elméleti és implementációs szempontból annak érdekében, hogy megfelelően megragadjuk az összetevők sorrendi viszonyait és komplementaritását az ige előtti tartományban?
- E) Hogyan kezelhető implementációsan a tagadás?
- F) Milyen szerepet szánunk az LFG funkcionális szerkezeti ábrázolási szintjének a létigés mondatok elemzésében?

2. Az elvégzett kutatás és a feldolgozás módszerei

A kutatás során a generatív nyelvészeti kutatások stratégiáját és módszertanát követtem, és ezt az értekezés fő fejezeteinek a felépítése is tükrözi. Először számba vettem az éppen vizsgált jelenségek körbe tartozó szerkezet típusokat a következő módon. “Átemeltem” a releváns szakirodalomban elemzett konstrukciókat, és megvizsgáltam, hogy a szerzők által adott empirikus általánosítások a grammatikusság (fokozatai) tekintetében helytállóak-e. A kétséges eseteket a saját intuícióimra támaszkodva, illetve más anyanyelvi beszélők ítéletei alapján egyértelműsítettem. Szükség esetén további szerkezet típusokat vontam be a vizsgálatba. Ezután áttekintettem a generatív nyelvészeti paradigmában eddig született legfontosabb elemzéseket (vagy elemzéstípusokat). Az én választott elméleti keretemben kidolgozott elemzések mellett meghatározó jelleggel a chomskyánus irányzat két fő modelljében, a GB (*Government and Binding Theory* ‘Kormányzás és Kötés Elmélet’) valamint az MP (*Minimalist Program* ‘Minimalista Program’) keretében javasolt megközelítésekre összpontosítottam. Ezen túlmenően, ahol erre szakirodalmi anyagot találtam, azokat az elemzéseket is figyelembe vettem, amelyek alternatív (az LFG-hez hasonlóan szintén) lexikalista keretekben fejlesztettek ki: HPSG (*Head-Driven Phrase Structure Grammar* ‘Fejvezérelt Frázisstruktúra Grammatika’), GASG (*Generative Argument Structure Grammar* ‘Generatív Argumentumszerkezet Grammatika’), RBL (*Realization-Based Lexicalism* ‘Realizáció Alapú Lexikalizmus’). Az LFG-ben, GB-ben, MP-ben, HPSG-ben, GASG-ban és RBL-ben eddig javasolt elemzésekkel (elemzéstípusokkal) szembesítve, korábbi kutatási eredményeimet is felhasználva (módosítva, kiegészítve) kidolgoztam a vizsgált jelenségcsoportoknak egy koherens LFG-s megközelítését. Ezt a megközelítést szükség szerint ellenőriztem implementálhatósági szempontból. Konkrétan: megvizsgáltam, hogy a kutatócsoportunk által 2013-ig fejlesztett LFG alapú magyar implementációs nyelvtan, a HunGram eszközközpontja alkalmazni tudja-e a “gyakorlatban” az LFG-elméleti elemzéseimet (ezeket az implementációkat, HunGram-fejlesztéseket egyedül végeztem el).

Az alábbiakban röviden bemutatom az LFG legalapvetőbb jellemzőit.¹ Az elmélet két különösen fontos jellemzőjére már az elnevezése is utal.

1. Kiemelt szerepet tulajdonít a nyelvleírásban a tágabb értelemben vett **lexikonnak** (szótári komponensnek). Ez a lexikon nem egyszerűen az adott nyelv szavainak listászerű felsorolása, hanem számos egyéb információt is tartalmaz. Azon túlmenően, hogy megadja a szavak kategóriáját, predikátumok esetében azt is jelöli, hogy hány argumentuma van az illető predikátumnak, azok milyen szemantikai szereppel rendelkeznek, és hogy ezekhez az argumentumokhoz a predikátum milyen grammatikai funkciókat rendel. További meghatározó jellemzője az LFG-s lexikonnak, hogy a grammatikaifunkció-változtató műveletek is itt zajlanak le (mindezt (9) példázza majd a 6. oldalon).

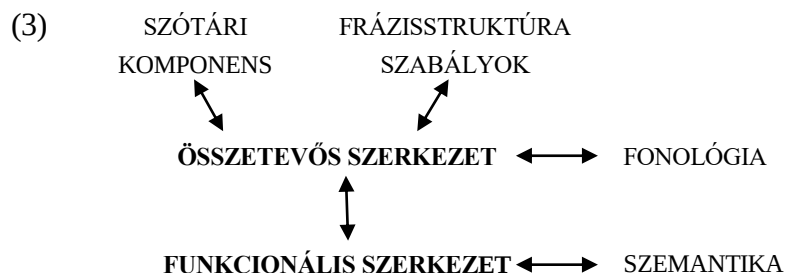
2. Fontos szerep hárul a **grammatikai funkciókra** is, mert ezek révén kerülhetnek be "rendeltetésszerűen" a lexikonból kiválasztott szavak a mondatokba. Ebből a szempontból igen lényeges mozzanat, hogy ebben az elméletben nem csupán a szintaxisban, hanem a lexikonban is vannak grammatikai funkciók.

¹ Az elmületről egyebek között a következő forrásokból szerezhető be információ – angolul: Bresnan (1982), Bresnan (2001), Dalrymple (2001), Falk (2001), Bresnan et al. (2016), magyarul: Laczkó (1989), Komlósy (2001).

Az LFG két különböző szintaktikai szerkezetet rendel *egyidejűleg* egy nyelv minden jól megformált mondatához.

A) **Összetevős szerkezet**: ez a mondat felszíni struktúráját ábrázolja. Azt mutatja meg, hogyan rendeződnek el egy mondat elemei. Ez a szerkezet szolgáltatja a fonetikai komponens bemenetét.

B) **Funkcionális szerkezet**: ez a mondatban található lényeges grammatikai viszonyokról informál, és szemantikailag értelmezzük.



Fontos hangsúlyozni, hogy bár az LFG funkcionális szerkezete több lényeges szempontból is hasonlóságot mutat a chomskyánus irányzat modelljeinek mélyszerkezetével, az összetevős szerkezete pedig azok felszíni szerkezetével, egyéb eltérő vonásaik mellett az a legmarkánsabb különbség közöttük, hogy míg a chomskyánus modellek derivációsak (vagyis a mélyszerkezetből transzformációk révén jutunk el a felszíni szerkezethez), addig az LFG-ben ez a két szerkezet párhuzamosan ábrázolja az adott mondat két szintaktikai dimenzióját, vagyis ez egy reprezentációs modell.

Tekintsük példaként az alábbi egyszerű angol mondat LFG-s elemzésének a legmeghatározóbb mozzanatait.

- (4) John killed the bird.
'János megölte a madarat.'

Az LFG-re jellemző funkcionális annotációkkal ellátott és a példa kedvéért maximálisan leegyszerűsített, releváns frázisstruktúra szabályok a következők.

- (5)
- | | | | | |
|----|----|---|-----------|----------|
| a. | S | → | NP | VP |
| | | | (↑SUBJ)=↓ | ↑=↓ |
| b. | VP | → | V | NP |
| | | | ↑=↓ | (↑OBJ)=↓ |
| c. | NP | → | DET | N |
| | | | ↑=↓ | ↑=↓ |

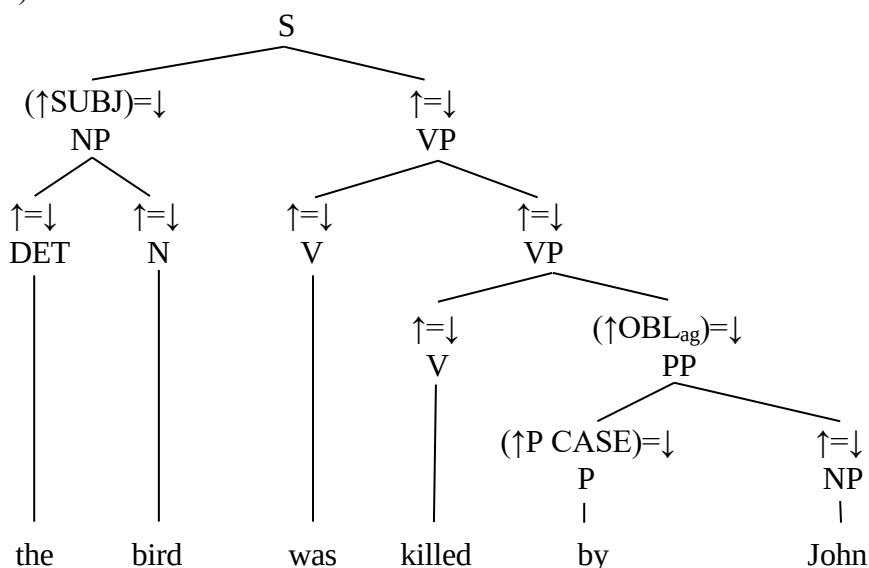
A (↑SUBJ)=↓ és (↑OBJ)=↓ annotációk azokat a grammatikai funkciókat társítják az adott összetevőkhöz, amelyekkel azok a mondat funkcionális szerkezetében megjelennek. A ↑=↓ annotációk pedig a szerkezetek funkcionális fejeit kódolják, vagyis azokat az elemeket, amelyeknek a jegyei az őket tartalmazó összetevők jegyei is egyben. Amint azt (5c) szemlélteti, egy összetevőnek egynél több funkcionális feje is lehet. A példánkban a főnévi csoport "alapjelentését" a főnévi fej (N) adja, a névelő (DET) pedig a teljes NP [±határozott] jegyét kódolja.

(5) szenvedő változata (10).

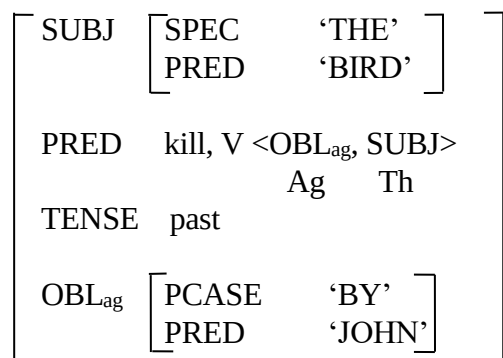
(10) The bird was killed by John.
 a madár volt megölt által János
 'A madár megöletett János által.'

Ennek az angol passzív mondatnak a leegyszerűsített összetevős és funkcionális szerkezetét rendre (11) és (12) mutatja be.

(11) összetevős szerkezet:



(12) funkcionális szerkezet:



Az LFG klasszikus változata az *erős lexikai hipotézis elvét* vallja, vagyis minden morfológiai folyamatot (képzést, összetételt és ragozást egyaránt) lexikai természetűnek tekint, ami egyebek között azt is jelenti, hogy az összes ragozott igei, főnévi stb. formát is "készen kapjuk" a szótári komponensből. Ennek az elvnek a kivétel nélküli alkalmazhatóságát látszik erőteljesen megkérdőjelezni a magyar ige-kötés igei viselkedése. Ezt az elméleti és implementációs kihívást a disszertáció harmadik fejezetében tüzetesen tárgyalom, és egy (elméleti és implementációs szempontból egyaránt plauzibilis) megoldási lehetőségét is bemutatom.

3. Az új tudományos eredmények összefoglalása

A disszertáció első fejezete értelemszerűen a bevezető fejezetek szokásos körét futotta: bemutattam a vizsgálandó jelenségeket, a választott elméleti keretemet, elhelyeztem azt az alternatív generatív modellek táborában, és megfogalmaztam a kutatási kérdéseimet (a fejezet végén megelőlegezve a legfontosabb konklúziókat). Az utolsó (hetedik) fejezet pedig az ugyancsak szokásos részletes összefoglalót tartalmazta kitekintve a közeljövő kapcsolódó, az eddigi kutatásokat folytató feladataira. Az előzőekből következően az alábbiakban a disszertáció második fejezetétől a hatodik fejezetéig terjedő részében kifejtett tudományos eredményeimet összegzem.

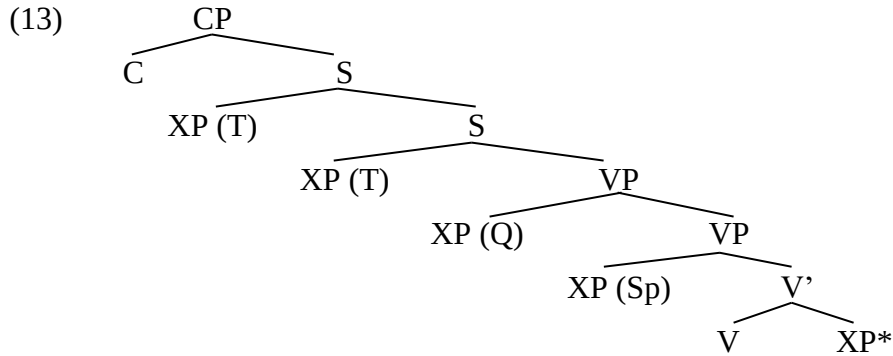
3.1. A magyar véges ígét tartalmazó mondatok alapszerkezete

A disszertáció második fejezetében bemutattam annak az implementálható (és ellenőrző jelleggel részben implementált) LFG-s megközelítésnek a kulcsfontosságú mozzanatait, amelyek a további fejezetek részletes elemzéseinek az elméleti és implementációs keretét adják. A szerkezeti ábrázolást meghatározó mértékben É. Kiss (1992) nagyhatású unortodox GB elemzése és Laczkó & Rákosi (2008-2013) implementációs nyelvtana motiválta. A mondat szerkezet két fő csomópontjaként az S és a CP kategóriákat alkalmaztam. Részletesen érveltem az S feltevése és az IP kategória elvetése mellett, bár ez utóbbi is elvi lehetőség az LFG-ben is (a szintén teljes létjogosultsággal bíró S mellett).² É. Kiss (1992)-vel ugyancsak egyetértésben felteszem, hogy a fókuszált összetevők és az igemódosítók ugyanabban az ige előtti szintaktikai pozícióban (Spec,VP-ben) találhatók kiegészítő eloszlásban. Abban is É. Kiss (1992)-vel értek egyet, hogy ha egy kiegészítendő kérdésben egyetlen kérdő kifejezés van, akkor az szintén a Spec,VP pozíciót foglalja el, míg több kérdő kifejezés esetében csak a legutolsó, közvetlenül az ige előtt előforduló kérdő kifejezés van Spec,VP-ben, az őt megelőzők a VP-hez vannak balról hozzácsatolva. Az LFG-ben széles körben elfogadottak az alábbi feltevések:³ (i) egy VP összetevőn belül nem jelenhet meg az alany; (ii) a diskurzusfunkciók funkcionális kategóriák (IP-k és CP-k) kitüntetett pozícióit célozzák meg; (iii) az [_S XP VP] mondat szerkezetben az XP alanyi funkciójú. Ezzel szemben a második fejezetben amellet érvelek, hogy a releváns magyar nyelvi jelenségek adekvát elemzésének érdekében érdemes a fenti feltevéseket a következő parametrikus opciókkal bővíteni: (i) bizonyos feltételek teljesülése esetén egy VP összetevőn belül is megjelenhet az alany; (ii) a diskurzusfunkciók funkcionális kategóriák kitüntetett pozícióin túlmenően a Spec,VP-t is megcélozhatják; (iii) az [_S XP VP] mondat szerkezetben az XP topik funkciójú is lehet – és ebben az esetben a VP-n belül is megjelenhet az alany (lásd az (i) pontot).

² Amint arra rámutattam, É. Kiss (1992) megközelítése egyebek között azért is unortodox a később szinte teljes mértékben egyeduralkodóvá váló GBs elvekkkel szemben, mert a mondat szerkezetében az endocentrikus IP helyett az exocentrikus S kategóriális szimbólumot használja. Az LFG viszont mindkét szimbólumot az Univerzális Grammatika részének tekinti, és az egyes nyelvek esetében az empirikus adatok tükrében parametrikus választási lehetőséget tesz fel. (Sőt: amint azt a második fejezetben megmutatom, azt is megengedi, és vannak is bizonyos nyelveknek ilyen elemzése, hogy egyazon nyelvben mindkét kategória előforduljon, lásd például Sells (1998) izlandi mondat szerkezetét).

³ Lásd például Bresnan (2001)-et.

Részben É. Kiss (1992) intuitív és az LFG elveivel teljes mértékében összeegyeztethető megközelítésének hatására és Laczkó & Rákosi (2008-2013) alapfelfogásához hasonlóan tehát a disszertációban az alábbi mondat szerkezetet alkalmazom.



A 2. ábrán bemutatom, hogy a topik (T) és a kvantor (Q) mezőben, illetve a Spec,VP pozícióban milyen „programmatikus” funkcionális alapannotációkat vezetek be a második fejezetben.

T: { (c-)topic sent.adv. }	Q: { quantifier WH }	Spec: { focus WH VM }
$\{ (\uparrow GF) = \downarrow$ $\{ \downarrow \in (\uparrow TOPIC)$ $\mid \downarrow \in (\uparrow CONTR-TOPIC) \}$ $\mid \downarrow \in (\uparrow ADJUNCT)$ $(\downarrow ADV-TYPE) = c \text{ SENT} \}$	$(\uparrow GF) = \downarrow$ $\{ (\downarrow CHECK_QP) = c +$ $\mid (\uparrow CHECK_VM-INTER) = c +$ $(\downarrow CHECK_QP-INTER) = c +$ $(\downarrow SPECIFIC) = c + \}$	$\{ (\uparrow GF) = \downarrow$ $(\uparrow FOCUS) = \downarrow$ $\mid (\uparrow GF) = \downarrow$ $(\downarrow CHECK_VM-INTER) = c +$ $((\uparrow CHECK_VM-INTER) = +)$ $\mid \{ (\uparrow GF) = \downarrow$ $\mid \uparrow = \downarrow \}$ $(\downarrow CHECK_VM) = c + \}$

2. ábra: Alapvető funkcionális annotációk a mondat bal periferiáján

Az annotációk a következő alapösszefüggéseket kódolják az LFG formanyelvén. A T mezőben topikok és mondat határozók fordulhatnak elő. A Q mezőben kvantorok és kérdő kifejezések kerülhetnek (utóbbiak jelöletlen esetben csak több kérdő kifejezést tartalmazó mondatokban). A Spec,VP pozícióért a fókuszos kifejezések, a kérdő kifejezések és az igemódosítók versengenek. A későbbi fejezetekben ezt az alapképletet fejlesztettem tovább (módosítom és kiegészítem) a vizsgált jelenségek elemzésének igénye által diktált részletekkel különböző irányokban.

3.2. Igemódosítók

A harmadik fejezetben az igemódosítók alapvető típusainak az (implementálható és ebből a szempontból is ellenőrzött) LFG-s elemzését dolgoztam ki. Mint ismeretes, az igemódosítók kategoriális és funkcionális tekintetben is nagyon heterogén csoportot alkotnak. Az elméleti szempontból messze a legtöbb kihívást jelentő, központi alcsoportjuk az igekötők társasága, amelyek egymásnak feszülő morfológia-lexikai és szintaktikai tulajdonságokkal egyaránt bírnak. Forst et al. (2010) és – ettől motiváltan – Laczkó & Rákosi (2011) az igekötők kompozicionális,

produktív használatát teljesen másképp kezelik LFG-implementációs rendszerükben, mint a nemkompozicionális, improduktív igekötő-használatot. A produktívakat a szintaktikai komponens hatáskörébe utalják oly módon, hogy az LFG klasszikus alapelveinek határain túlnyúlva (de az LFG-s szakirodalomban messze nem egyedülállóan) szintaktikai komplexpredikátum-képzést tesznek fel: az igekötő és az ige a szintaxisban „találkoznak”, mégpedig úgy, hogy az előbbi sajátos szemantikai argumentumként veszi magához az utóbbit. Az improduktívak esetében speciális lexikai eljárást alkalmaznak. Ennek az a lényege, hogy szintaktikai önállóságuk miatt az adott ige és igekötő párja külön lexikai tételeket kapnak, az ige tételében fel van tüntetve a teljes igekötős ige jelentése és argumentumszerkezete, és a két tételben olyan LFG-implementációs kereszthivatkozások vannak, amelyek biztosítják azt, hogy az adott igekötős igei jelentésben pontosan ennek a két elemnek kötelező az együttes előfordulása egy mondatban. A disszertáció harmadik fejezetében én is teljes mértékben átveszem az improduktív igekötős igeik ilyen kezelését, ugyanakkor a produktívakkal kapcsolatban több új érv és megfontolás felvonultatásával arra teszek javaslatot, hogy azokat is ugyanilyen jellegű lexikai eljárással elemezzük. Ezzel egységes kezelésmódot alkalmazhatunk, ráadásul így ennek a jelenségnek az esetében nincs szükség arra, hogy feladjuk az LFG egyik klasszikus alapelvét: szóképzés (és új argumentumszerkezet létrehozása) csak a lexikai komponensben történhet. Az összes többi igemódosító⁴ kezelésének közös vonása az én megközelítemben az, hogy az adott ige lexikai tételébe az is bele van kódolva, hogy semleges mondatban az egyik „kitüntetett” argumentumának a jelenlétét maga előtt, a Spec,VP pozícióban követeli meg. A harmadik fejezetben ennek az elemzésnek a technikai részleteit is kidolgoztam.

3.3. Operátorok

A negyedik fejezetben tüzetesen elemeztem tizenegy olyan szerkezetet, amelyben bizonyos típusú összetevők a VP-hez csatolt „operátor mezőben” (Q) és/vagy közvetlenül az ige előtti pozícióban (Spec,VP) fordulnak elő (a széles körben vizsgált és elemzett szerkezeteken túlmenően néhány „jelölt” szerkezettel is behatóan foglalkoztam). A megközelítem legfőbb jellemzői a következők.

- 1) Felteszem, hogy a Spec,VP pozícióban négy különböző típusú elem fordulhat elő kiegészítő eloszlásban:
 - a. igemódosító,
 - b. fókuszált összetevő,
 - c. az egyetlen kérdő kifejezés (egyszeres kiegészítendő kérdő mondatban) vagy a legutolsó kérdő kifejezés többszörös kérdésekben (az azt megelőző kérdő kifejezések a VP-hez vannak hozzacsatolva az operátor mezőben),
 - d. tagadószó.⁵
- 2) A fenti elemek komplementaritását LFG-stílusú diszjunktív annotációcsoportok alkalmazásával biztosítom. Ezeknek formáját a 3.1 alrészbeli 2. ábra Spec oszlopában

⁴ Az igemódosító egyebek között lehet kitüntetett oblikvuszi argumentum, másodlagos predikátum, redukált bővítmény vagy idiómarész.

⁵ 1(a-c) alapvetően megegyezik É. Kiss (1992) felfogásával (az elvi és a technikai részletek azonban markánsan különböznek), (1d) viszont eltér attól, mert É. Kissnél a tagadószó soha nem foglalja el a Spec,VP pozíciót, ehelyett a V' összetevőhöz van csatolva.

található reprezentációk szemléltetik (ott csak az alapösszefüggések kódolása szerepel: fókusz, kérdő kifejezés, igemódosító – a tagadószó még nincs felvonultatva).

- 3) A szokásos LFG-s annotációkon túlmenően kiemelt szerepet kap a megközelítésben az implementációs technikai apparátusnak a jegyellenőrző mechanizmusa (amelynek természete alapvetően eltér a chomskyánus Minimalista Program jegyellenőrzési rendszerétől). Itt egy elem egy speciális CHECK jegyének kell megegyeznie egy (vagy több) másik elem azonos speciális jegyével. Ilyen jegyekre is több példa található a 2. ábrán. Ezeknek a jegyeknek a lexikai formákban és az összetevős szerkezetekben van nagy jelentőségük. Az ő révükön lehet kódolni egyrészt azt, hogy több eltérő elem van kiegészítő eloszlásban egy bizonyos pozícióban (például négy különböző elem pályázik a Spec,VP pozícióra), másrészt azt, hogy két elemnek két különböző pozícióban együttesen kell előfordulnia (például egy VP-hez csatolt pozícióban alapesetben csak akkor jelenhet meg egy kérdő kifejezés, ha a Spec,VP pozíciót szintén elfoglalja egy kérdő kifejezés – ennek a lényege is kódolva van a 2. ábrán).
- 4) Az elemzéseimet implementációsan is sikeresen teszteltem.

3.4. Tagadás

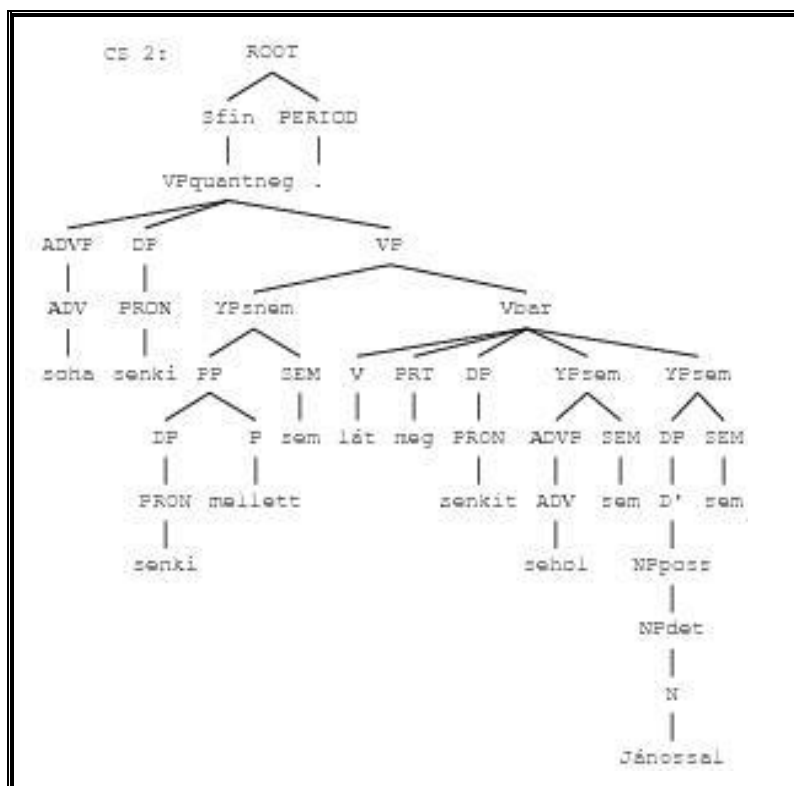
Az ötödik fejezetben a tagadás kezelését az implementáció irányából közelítettem meg. Átvettem É. Kiss (1992) – megítélésem szerint rendkívül intuitív és empirikusan is megalapozott – elemzésének néhány kulcsfontosságú mozzanatát, majd ezeket bizonyos pontokon módosítva kidolgoztam egy olyan implementációs nyelvtant, amely hatékonyan megragadja a tagadás jelenségkörének leglényegesebb területeit: mondattagadás, összetevő-tagadás, a tagadószavak speciális használatai, negatív polaritás (a névmások tagadó formájának az engedélyezése), a létige töcserelő tagadott változatai. Olyan implementációt sikerült ezen a területen kifejlesztenem, amely nagyon jó hatásfokkal elemzi a tagadást tartalmazó magyar mondatokat. Ennek apró érzékeltetéseképpen (kommentár nélkül) a 3. ábrán (következő oldal) bemutatom az alábbi (mögylehetősen komplex) mondat összetevős szerkezeti elemzését a HunGram általam implementált rendszerében.

(14) Soha senki senki mellett sem lát meg senkit sehol sem Jánossal sem.

Ez az elemzés implementáció-specifikus. Bizonyos elemeit le (vagy vissza) kell fordítani az LFG elméletibb formanyelvére.⁶ Ez a közeljövő egyik kutatási feladata lesz a számomra. Ebben a tekintetben a disszertáció ötödik fejezete egyfajta esettanulmány első része. Egy jelenségkör elemzését kezdhethetjük implementációs irányból is, és ha van egy jó hatásfokkal működő „praktikus” nyelvtanunk, abból természetes módon „desztillálhatunk” egy szigorúbban elméleti nyelvészeti változatot. (A korábbi fejezetekben az irány ezzel ellentétes volt: elméleti elemzés → implementációs tesztelés/alkalmazás.) Amint azt az ötödik fejezet elején (a 3. lábjegyzetben) dokumentálom, az eddig elért eredményeimnek a tagadás elemzése terén a magyarban már

⁶ Egy nagyon tipikus, „rendszerszerű” különbség egy elméleti LFG nyelvtan és egy implementált LFG nyelvtan között, hogy az utóbbi nagy előszeretettel használ specifikus, „testre szabott” csomópont-szimbólumokat, pl. Sfin-t, VPquantneg-et vagy YPsem-et a 3. ábrán. Ennek révén igen jelentősen megnő az implementált nyelvtan hatékonysága: jóval kevesebb alternatívát produkál és (ebből is következően) jóval gyorsabb elemzést nyújt.

jelentős visszhangja volt az LFG-s nyelvten-implementálók nemzetközi közösségében. Ennek az az előzménye, hogy a különböző nyelvek implementációs nyelvtenai egymásnak ellentmondó módon használták (és használják) a tagadás kezelésére rendelkezésre álló három formális eszközt: (i) a NEG = + (jegy-érték) párt (ii) a tagadószó negatív adjunktumként való reprezentálását (iii) a POL = negative (jegy-érték) párt. Egyrészt ugyanazt a típusú tagadást eltérő eszközökkel ragadják meg a saját nyelvtenaikban, másrészt (és ebből következően) ugyanazt az eszközt eltérő tagadási típusokra alkalmazzák. Az én javaslatom lényege az, hogy (i)-et akkor célszerű alkalmazni, amikor a negatív jelölő kötött morféma, mint például egyeduralkodón a törökben vagy az egyik lehetséges alternatívaként a wolof nyelvben (hiszen intuitíve nem természetes azt feltenni, hogy egy ilyen morféma egy szemantikai töltettel rendelkező adjunktumi elemet vezet be a mondatba). (ii)-nek akkor van leginkább létjogosultsága, amikor a negatív jelölő önálló szó (mint a magyarban vagy az angolban). (iii)-at pedig a negatív polaritás szintaktikai tartományának kijelölésére érdemes használni (a magyar vagy angol típusú nyelvek esetében).



3. ábra: (14) összetevős szerkezete a *HunGram* nyelvtenban

3.5. Létigés mondatok és a funkcionális szerkezet

A hatodik fejezetben az öt legfontosabb magyar létigés szerkezet első átfogó LFG-s elemzését dolgoztam ki (megfelelő implementációs vetülettel). Ennek keretében áttekintettem más nyelvek létigés mondatainak általános elemzési stratégiáit és a korábbi LFG-s elemzési típusokat. A stratégia terén (egyebek között) Dalrymple et al. (2004) és Nordlinger & Sadler (2007) felfogásával értek egyet: minden nyelv minden egyes létigés szerkezetét egyedileg kell vizsgálni,

és egy olyan általános megközelítési keretet célszerű alkalmazni, amely kellő formai apparátust vonultat fel az egyes szerkezetek sokféleségének és rendszerszerű eltéréseinek a megragadására a lexikai, összetevős szerkezeti, valamint a funkcionális szerkezeti ábrázolás terén egyaránt. Ez a nézet éles ellentétben áll például Butt et al. (1999) és Attia (2008) eljárás módjával, akik a létigés szerkezetek teljesen egységes kezelése céljából egy (SUBJ) és egy (PREDLINK) grammatikai funkciót rendelnek a szerkezet két (nem igei) összetevőjéhez, és ezáltal az invariáns funkcionális szerkezeti ábrázolás elvét érvényesítik.

Az alábbi ábra összefoglaló áttekintését adja annak, hogy hogyan jellemzem és elemzem LFG-s keretemben az öt alapvető magyar létigés szerkezetet.⁷

TÍPUS	PR/3 COP	PR/3 NEG	COP FUNKCIÓJA	ARGUMENTUM -SZERKEZET	VM	EGYÉB JELLEMZŐK
JELLEMZÉS	–	<i>nem</i>	formaszó	–	AP/NP	NP: –spec
AZONOSÍTÁS	–	<i>nem</i>	predikátum	<S, PL>	SUBJ	S: +spec, interch
HELYVISZONY	+	<i>nincs</i>	predikátum	<S, OBL>	OBL	S: +spec
LÉTEZÉS	+	<i>nincs</i>	predikátum	<S, (OBL)>	–	S: –spec cop: FOC
BIRTOKLÁS	+	<i>nincs</i>	predikátum	<S, PL>	–	S: –def S&PL agr cop: FOC

4. ábra: Magyar létigés mondatok jellemzői és elemzése

3.6. Általános megjegyzések

1. A disszertációban az első rendszerszerű, átfogó és számos területen részletekbe menő elemzését nyújtottam az LFG elméleti keretében a magyar véges mondatok ige előtti tartományának.
2. A fő célom az volt, hogy kidolgozzak egy olyan megközelítési keretet, amelyben a releváns alapjelenségeket LFG-s szempontból egyrészt elvszerűen, másrészt implementálható módon lehet megragadni. Ebből következően bizonyos területek jellemzése még csak általános síkon történt meg (vagyis „grammatikus”), és a részletek kimunkálása a közeljövő kutatási feladatai közé tartozik.
3. Számos jelenség elemzését ugyanakkor aprólékosan kidolgoztam, ezeknek az elemzéseknek a tarthatóságát implementációs ellenőrzésnek vettem alá, és az itt bemutatott megoldások kiállták ezt a próbát.
4. Két további nagy, közeljövőbeli kutatási feladat lesz egyrészt a véges egyszerű mondatok ige utáni tartományának az LFG-s elemzése, illetve a nemvéges (infinitívuszi és igeenes) mondatok kezelésének a kidolgozása. Ezt az összetett mondatok sajátosságainak feltárása fogja követni.
5. Bízom benne, hogy az eddig elért és a disszertációban dokumentált eredményeim az adott területeken hozzá tudnak járulni ahhoz, hogy az LFG és annak implementált változata minél

⁷ Rövidítések, magyarázatok: COP = létige; PR/3 COP = a létige jelen idejű, 3. személyű megjelenése; PR/3 NEG = tagadott forma jelen időben, 3. személyben; VM = semleges mondatban melyik összetevő foglalja el az igemódosító (Spec,VP) pozíciót; S = SUBJ; PL = PREDLINK; spec = specifikus; interch = a két összetevő funkcionálisan felcserélhető; def = határozott; agr = egyeztetési viszony.

több nyelvet és nyelveken átívelő jelenségtípust elvszerűen lefedjen, és tovább építse univerzális nyelvtanát – a saját felfogása szerint.

3.7. Hivatkozások

- Attia, Mohammed. 2008. A unified analysis of copula constructions. In: Butt, Miriam – King, Tracy Holloway. eds. *Proceedings of the LFG '08 Conference*. Stanford, CA: CSLI Publications, 89-108.
- Bresnan, Joan. 1982. ed. *The Mental Representation of Grammatical Relations*. Cambridge, MA: The MIT Press.
- Bresnan, Joan. 2001. *Lexical-Functional Syntax*. Oxford: Blackwell.
- Bresnan, Joan; Asudeh, Ash; Toivonen, Ida & Wechsler, Stephen. 2015. *Lexical-Functional Syntax, 2nd Edition*. Oxford: Blackwell.
- Butt, Miriam; King, Tracy Holloway; Niño, María-Eugenia & Segond, Frédérique. 1999. *A Grammar Writer's Cookbook*. Stanford, CA: CSLI Publications.
- Dalrymple, Mary. 2001. *Lexical Functional Grammar. Syntax and Semantics 34*. New York: Academic Press.
- Dalrymple, Mary; Dyvik, Helge & King, Tracy Holloway. 2004. Copular complements: Closed or open? In: Butt, Miriam & King, Tracy Holloway. eds. *Proceedings of the LFG04 Conference*. Stanford, CA: CSLI Publications, 188-198.
- É. Kiss, Katalin. 1992. Az egyszerű mondat szerkezete [The structure of the simple sentence]. In: Kiefer, Ferenc. ed. *Strukturális magyar nyelvtan 1. Mondattan*. [Structural Hungarian grammar 1. Syntax]. Budapest: Akadémiai Kiadó, 79-177.
- Falk, Yehuda N. 2001. *Lexical-Functional Grammar. An Introduction to Parallel Constraint-Based Syntax. CSLI Lecture Notes 126*. Stanford, CA: CSLI Publications.
- Forst, Martin; King, Tracy Holloway & Laczkó, Tibor. 2010. Particle verbs in computational LFGs: Issues from English, German, and Hungarian. In: Butt, Miriam & King, Tracy Holloway. eds. *Proceedings of the LFG10 Conference*. Stanford, CA: CSLI Publications, 228-248.
- Komlósy András. 2001. *A lexikai-funkcionális grammatika mondattanának alapfogalmai*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Laczkó, Tibor & Rákosi, György. 2008-2013. *HunGram. An XLE Implementation*. University of Debrecen.
- Laczkó, Tibor & Rákosi, György. 2011. On particularly predicative particles in Hungarian. In: Butt, Miriam & King, Tracy Holloway. eds. *Proceedings of the LFG11 Conference*. Stanford, CA: CSLI Publications, 299-319.
- Laczkó, Tibor. 1989. A lexikai-funkcionális grammatika főbb jellemzői. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok XVII*: 367-374.
- Nordlinger, Rachel & Sadler, Louisa. 2007. Verbless clauses: Revealing the structure within. In: Grimshaw et al. eds. *Architectures, Rules and Preferences: A Festschrift for Joan Bresnan*. Stanford, CA: CSLI Publications.
- Sells, Peter. 1998. Scandinavian clause structure and object shift. In: Butt, Miriam & King, Tracy Holloway. eds. *Proceedings of the LFG98 Conference*. Stanford, CA: CSLI Publications.

4. Tudományos közlemények az értekezés témaköréből

1. Forst, Martin; King, Tracy Holloway & **Laczkó, Tibor**. 2010. Particle verbs in computational LFGs: Issues from English, German, and Hungarian. In: Butt, Miriam & King, Tracy Holloway. eds. *Proceedings of the LFG10 Conference*. Stanford, CA: CSLI Publications, 228-248.
2. Laczkó, Tibor. 1989. A lexikai-funkcionális grammatika főbb jellemzői. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* XVII: 367-374.
3. Laczkó, Tibor. 2012. On the (un)bearable lightness of being an LFG style copula in Hungarian. In: Butt, Miriam & King, Tracy Holloway. eds. *The Proceedings of the LFG12 Conference*. Stanford, CA: CSLI Publications, 341-361.
4. Laczkó, Tibor. 2013. Hungarian particle verbs revisited: Representational, derivational and implementational issues from an LFG perspective. In: Butt, Miriam & King, Tracy Holloway. eds. *The Proceedings of the LFG13 Conference*. Stanford, CA: CSLI Publications, 377-397.
5. Laczkó, Tibor. 2014a. Essentials of an LFG analysis of Hungarian finite sentences. In: Butt, Miriam & King, Tracy Holloway. eds. *Proceedings of the LFG14 Conference*. Stanford, CA: CSLI Publications, 325-345.
6. Laczkó, Tibor. 2014b. An LFG analysis of verbal modifiers in Hungarian. In: Butt, Miriam & King, Tracy Holloway. eds. *Proceedings of the LFG14 Conference*. Stanford, CA: CSLI Publications, 346-366.
7. Laczkó, Tibor. 2014c. Outlines of an LFG-XLE account of negation in Hungarian sentences. In: Butt, Miriam & King, Tracy Holloway. eds. *Proceedings of the LFG14 Conference*. Stanford, CA: CSLI Publications, 304-324.
8. Laczkó, Tibor. 2014d. On verbs, auxiliaries and Hungarian sentence structure in LFG. *Argumentum* 10. Debreceni Egyetemi Kiadó, 421-438.
9. Laczkó, Tibor. 2015. On negative particles and negative polarity in Hungarian. In: Butt, Miriam & King, Tracy Holloway. eds. *Proceedings of the LFG15 Conference*. Stanford, CA: CSLI Publications, 166-186.
10. Laczkó, Tibor & Rákosi, György. 2008-2013. *HunGram. An XLE Implementation*. University of Debrecen.
11. Laczkó, Tibor & Rákosi, György. 2011. On particularly predicative particles in Hungarian. In: Butt, Miriam & King, Tracy Holloway. eds. *Proceedings of the LFG11 Conference*. Stanford, CA: CSLI Publications, 299-319.
12. Laczkó, Tibor & Rákosi, György. 2013. Remarks on a novel LFG approach to spatial particle verb constructions in Hungarian. In: Brandtler, Johan; Molnár, Valéria & Platzak, Christer. eds. *Approaches to Hungarian. Volume 13: Papers from the 2011 Lund Conference*. Amsterdam: John Benjamins, 149-177.

13. Laczkó, Tibor; Rákosi, György; Tóth, Ágoston & Csernyi, Gábor. 2013. Nyelvtanfejlesztés, implementálás és korpuszépítés: A HunGram 2.0 és a HG-1 Treebank legfontosabb jellemzői [Grammar-development, implementation and corpus-building: The most important traits of HunGram 2.0 and the HG-1 Treebank]. In: Tanács, Attila & Vincze, Veronika. eds. *IX. Magyar Számítógépes Nyelvészeti Konferencia konferenciakötete* [Proceedings of the 9th Hungarian Computational Linguistics Conference]. Szeged: JATEPress, 85-96.
14. Rákosi, György & **Laczkó, Tibor**. 2011. Inflecting spatial particles and shadows of the past in Hungarian. In: Butt, Miriam & King, Tracy Holloway. eds. *Proceedings of the LFG11 Conference*. Stanford, CA: CSLI Publications, 440-460.
15. Rákosi, György; **Laczkó, Tibor** & Csernyi, Gábor. 2011. On English phrasal verbs and their Hungarian counterparts: from the perspective of a computational linguistic project. *Argumentum* 7. Debreceni Egyetemi Kiadó, 80-89.
16. Sulger, Sebastian; Butt, Miriam; King, Tracy Holloway; Meurer, Paul; **Laczkó, Tibor**; Rákosi, György; Dione, Cheikh Bamba; Dyvik, Helge; Rosén, Victoria; Smedt, Koenraad De; Patejuk, Agnieszka; Çetinoğlu, Özlem; Arka, Wayan I & Mistica, Meladel. 2013. ParGramBank: The ParGram Parallel Treebank. In: *Proceedings of the 51st Annual Meeting of the Association for Computational Linguistics: Volume I: Long Papers*. Sofia (Bulgaria), 550-560.